

TÜRKOLOJİDE GÜNCEL SORUNLAR VE EĞİMLER-1

“Doğuş ve Kuruluş Sorunları”

Nurettin ÖZTÜRK^{1*}

İnsanlar doğal olarak ilgi duydukları nesne ve konuların nasıl ortaya çıktığını, kökenini, kaynağını, başlangıç durumunu, doğuşunu bilmek isterler. Bilim ve düşünce tarihinde “köken, doğuş, başlangıç, çıkış, menşe, zuhur, fecr, tekvin, âgaz, origine emergence, birth, rebirth, genesis” vb. adlarıyla gelişmenin ilk basamağını ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. “Doğuş” kavramı etrafında bir tarama yapıldığında dinler tarihinin en büyük sorununun “yaratılış, türeyiş, çıkış” gibi sözcüklerle de anılan “genesis” sorunu olduğu; antik Grek yazınının ilk büyük yapıtlarından olan Theogonia’da Hesiodos’un ilahların doğuşunu anlattığı², üç büyük Ortadoğu dininin ilk kitabı olan Tevrat’ın “Genesis/Tekvin” başlıklı bölümle başladığı; konuları değişmekle birlikte pek çok önemli düşünür ve araştırmacının da en önemli yapıtlarında “doğuş” sorununu tartıştıkları görülmüştür.³

Türkolojinin alanı üç konunun bileşkesidir. Türk tarihçiliği, Türk sanatı tarihi, Türk dili ve edebiyatı araştırmacılığı Türkolojinin sacayaklarını oluşturmaktadır. Türk tarihçiliği Türk ulusunun oluşumu, dağılışı, kurumları ve kültürü başta olmak üzere Türklerin tarihte emekleri ve di,llerleriyle kurdukları bütün maddî ve manevî kültür ürünlerini zaman ve yer bağlamında neden-sonuç ilişkileriyle gösteren bilim dalıdır. Türk tarihçiliğin onsu

olunmaz uğraşlarının başında Türklerin tarihsel kökenlerinin ve ulus oluş süreçlerinin ortaya çıkarılması gelir. Gerek dış gerekçe iç Türkoloji dallarında Türklerin kökenleri yüzlerce yıllardan beri ilgi ve tartışma konusu olmuştur. Konunun aydınlatılması için Çin yıllıklarına, Tevrat’a, Herodotos’a, Şahnâme’ye, Bizans kaynaklarına, Arap ve Fars dilinde yazılan tarih kitaplarına, Avrupa tarihçilerine ve elbette Oğuz Kağan Destanı’nın Uygur ve İslâmî dönem sürümlerine, Resideddin Tabib’e, Ebu’l-Gâzi Bahadır Han metinlerine başvurmak mümkündür. On dokuzuncu yüzyılda Avusturyalı tarihçi Hammer Türklerin kökenini Tevratî kozmogoniye bağlarken içeride de Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefâ adlı eserinde aynı tutumla Türklerin kökenini Nuh ve oğulları efsanesine bağlar. Tâberî’den beri uydurulagelen ve arada II. Bayezid’in isteğiyle Bitlisli İdris tarafından yazılan Heşt Behişt adlı eserde de karşımıza çıkan⁴ bu yaklaşıma göre Türk adlı ata Nuh oğlu Yâfes’in oğullarından biridir. Bu efsaneyi üretenler Türklerin Orta Doğu kültürüne eklenmesi için sözcükleri gayretkeşliği göstermiş olabilirler. Ancak Nuh ve oğulları için önce Kur’ân-ı Kerim’e, orada ayrıntı bulamayınca Tevrat’a bakanlar Yâfes’in oğlu diye Türk adlı birini bulamamalarına rağmen sıfır farkındalıkla söz konusu hurafeye inanmayı sürdürmüşlerdir. Türklerin kökenine ilişkin konular başta olmak üzere pek çok konuya sinmiş olan İsrâiliyat kavramının tefsir ve hadis dışındaki alanlarda da sorulanması zorunlu görevlerden biri olarak araştırmacıları beklemektedir. “Türkolojide İsrâiliyat” veya “Yafetolojik Açından Türkoloji” başlıklı bir çalışma ilginç ve yararlı olacaktır. Semitik köken ile Türklerin kökeninin apaçık farklı olmasına karşılık Erasmus’tan beri Türklerin semitlerle birlikte ötekileştirilmesi ve Nazizmin düşmanları arasında görülmesini anlamak mümkün değildir. Bununla birlikte Türklerin bir yandan semitik, bir yandan da Mongoloid ve dolikosefal kafatasıyla ilişkilendirilmesi günümüze değin süren bir önyargıdır. Sumer-Türk, Etrüsk-Türk, Hitit-Türk, Maya-Türk ilişkilerini çoğunlukla mantık yürüterek anlan-

1 * Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, nozturk@pau.edu.tr

2 Hesiodos, İşler ve Günler - Tanrıların Doğuşu, Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2018

3 Friedrich Nietzsche, **Tragedyanın Doğuşu**, Çeviren: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010

Muhammed Hamidullah, **İslam’ın Doğuşu**, Çeviren: Murat Çiftkaya, Beyam Yayınları, İstanbul, 2010

Ahmed Emin, **İslam’ın Doğuşu**, Çeviren: Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976

Jacques Le Goff, **Avrupa’nın Doğuşu**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2018

Henri See, **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, Çeviren: Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000

Hans Reichenbach, **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, Çeviren: Cemal Yıldırım, Fol Kitap, İstanbul, 2019

Michel Foucault, **Hapisanenin Doğuşu**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul, 2019

4 Elimde “Dil Dr. M. Şükrü” adlı yazarın bir kitabı var: **Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris’in “Heşt Behişt”**

adlı eserine göre (Tenkidi araştırma) Kısım-1, Hakimiyeti Millîye Matbaası, Ankara, 1934. Önsözde (s.6) eserin “doktorluk tezi” olduğu yazılıdır. Asıl tez Almanca yazılmış ve 931’den önce Der İslam adlı dergide çıkmıştır. Yazar yakınlarının isteğiyle Türkçeye çevirip yayımlamıştır. Yazar, İdris’in Osmanlı tarihindeki olayları kısas-ı enbiya ile benzeştirerek anlattığını kaydeder. (s.43). Bu M. Şükrü’nün önceden Kürt Teâlî Cemiyeti kurucusu iken sonradan Türk-Kürt akrabalığı tezini savunan Dr. Mehmet Şükrü (veya Şükrü Mehmet) Sekban olabileceğini düşünüyorum.

dırmaya çalışanlarçktığı gibi¹ Âriler ile Turanilerin aynı köke dayandığını ileri süren Mustafa Celâled-din Paşa ve Yusuf Ziya Özer gibi yazarlar da çıkmıştır. İç Türkolojinin kurucusu olan Köprülü ile Yusuf Ziya Özer'in tartışması gerçekte yurdumacı ve masa başında kurgulanmış Türkoloji ile bilimsel yöntemlere, nesnel kanıtlara dayalı Türkolojinin tartışması olduğu ölçüde bilimsel Türkolojinin doğuş sancılarını da yansıtır. Kendisinin de reddiyeci, apo-logetique psikoloji ile ürettiği önyargılar olmasına karşılık Köprülü'nün Yusuf Ziya Özer ile tartışması Türkolojinin bilimselleşmesi açısından birinci derecede öğretici değer taşır.²

Köprülü "köken konusuna bağlı iki eser vermiştir. Bunlardan biri Osmanlıların etnik kökenine ilişkindir.³ Bu reddiyeci çalışmasında Köprülü Kay/Kayı boyu tartışmasında Osmanlıların Moğol-luğunu öne süren Marquart ve Togan'a karşı tezler ileri sürer. Köprülü "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" adlı kitabında kurumların oluşumuna bağlı olarak yapısalca açılan Osmanlı Devleti'nin doğuşunu incelemiştir. Bu çalışma esin kaynağını Herbert Adams Gibbons'un ilk olarak 1916'da yayımlanan "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu"⁴ başlıklı kitabında bulan ve konferans olarak sunulduktan sonra yazarına Sorbonné'da onursal doktorluk sanı kazandıran bir metindir. Sunumun özgün adı Les Origine de l'Empire Ottomandır. Fransızca "köken" denirken Türkçede "kuruluş" terimi yeğlenmiştir. Köprülü bu eserinde "bütün Türk tarihini ve Türk kültür tarihini kökenlerinden, başlangıçlarından bu-güne kadar zaman ve mekan içinde bir bütün olarak incelemek" (s.xxı) gerektiğinin somut ve çok başarılı bir örneğini sunmuştur. Köprülü'nün açtığı bu yolda Barkan'dan İnalıcık'a, Wittek'ten Werner'e ve Divitçioğlu'na değin onu izleyen değerli çalışmalar yapılmıştır.⁵ Konu bugün de canlılığını korumaktadır.

Doğuş ve kuruluş kavramı Türkolojinin yalnız tarihçilik bölümünde değil dil ve edebiyat yani filoloji alanında da işlenmektedir.

Tanzimat'tan sonra ilk kez ortaya çıkan veya başka ulus edebiyatlarından yeni alınan kurumların ve yazınsal türlerin ilk görünüşleri, çeşitli incelemelere konu olmuştur. O bağlamda Tanzimat'ı bugünkü çağdaş yaşamın zembereğini kuran başlangıç olarak görme anlayışı çok yaygındır. Herhangi bir konu ele alınacağı zaman biraz da kolaylıktan ve öncesini bilmemekten veya öncesini incelemenin zor gelmesinden olsa gerek, hangi konu olursa olsun "bu konu Tanzimat'tan önce yoktur, Tanzimat'tan sonra doğmuştur" demek genel geçer bir özyeş ve bakış açısı kalıbı olmuştur. Kuşkusuz Or-taylı'nın deyimiyile "imparatorluğun en uzun yüzyı-lı" olan Tanzimat yüzyılı kendine özgü zengin, geniş ve derin bir çağdır. Türkolojinin iç başlangıçlarını ve bugünkü çağdaş Türk kültürünün temellerini o yüzyılda buluyoruz. Her Türkolog Tanzimat ile hesaplaşmak zorundadır. Çünkü bu çağ içte "Tan-zimat" iken dışta Kırım'dan Buhara'ya "Ceditçilik" çağıdır. İbrani kökenli Amerikalı tarihçi Bernard Lewis, modern Türkiye'nin doğuş anını Tanzimat döneminde arar. Onun özgün adı The Emergence of Modern Turkey adlı yapıtı⁶, Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk edebiyatı Tarihi ve Niyazi Berkes'in Türkiye'de seküarizmin gelişimini incelediği "Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı devâsâ çalışması ile birlikte okunmalı ve değerlendirilmelidir. Şerif Mardin Princeton'da sunduğu doktora tezinde "jön" hareketlerinin Türkiye'deki yansımaları olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerini inceler ve özellikle Nâmık Kemâl'i odağı yerleştirerek Yeni Osmanlı hareketinin düşüncelerini çözümler.⁷ Diplomat Ali Engin Oba, Yusuf Akçura'nın çizdiği model çerçevesinde Türk milliyetçiliğinin doğuşunu inceler.⁸ Aynı konuyu David Kushner basında "Anadolu" kavramının kullanımının yoğunlaşmasına bağlı olarak II. Abdülhamit dönemi basınını odak olarak incelemiştir. Ona göre Türk milliyetçiliği Anadolu-cu ve halkçı duyarlılıkla doğmuştur.⁹ Kinross da 20. yüzyıl başına dek "hasta adam" diye anılan Türkiye Türklerinin modern çağda ulusal kuruluş savaşları vererek kendi kullerinden yeniden doğmalarını

1 Bu konuda Zeki Velidi Togan'ın **Umumi Türk Tarihine Giriş** ve Ahmet Caferoğlu'nun **Türk Dili Tarihi** adlı kitaplarının giriş bölümlerinde bilgiler vardır.

2 M. Fuad Köprülü, *Yusuf Ziya Bey'e Cevap-1*, **Hayat**, 23 Nisan 1927, C. 1, Sayı: 21, s. 417-418; Abdülkadir İnan, *Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine*, **Türk Kültürü**, 1966, Sayı: 47, s. 41-45

3 M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri*, **TTK-Belleten**, 1. teşrin 1943, Cilt: VII, Sayı: 28, s. 219-303; M. Fuad Köprülü, **Osmanlı'nın Etnik Kökeni**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

4 Herbert Adams Gibbons, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Çeviren: Ragıp Hulusi Özdem, Altınordu Kitaplığı, 2017

5 Ömer Lütfü Barkan, **Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi**, Yeni Zamanlar Yayıncılık, 2014; Halil İnalıcık, **Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş**, Hayy Kitap, 2014, s.41-66 ve 109-178; Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu**, Çeviren: Fatmagül Bertkay, Pencere Yayınları, 1995; Ernst Werner, **Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar**, Çeviren: Yılmaz Öner-Orhan Esen, Yordam Kitap, 2014; Sencer Divitçioğlu, **Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu**, Eren Yayınları, İstanbul, 2008

6 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004

7 Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015

8 Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995

9 David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çeviren: Ş. Serdar Türet, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979

“doğuş” (rebirth) kavramı etrafında anlatır.¹

Geçmişten bugüne doğru doğuş ve kuruluş kavramları ile gerçekleştirilmiş çalışmalar üzerinden Türkolojinin eğilim ve sorunlarına değinen çalışmanın bu aşamasında sözün kronolojik çerçeveye uygun olarak tarih ağırlıklı çalışmalardan edebiyata ve romana getirilmesinde yarar vardır. Benzer adda başka çalışmalar da bulunmasına karşılık Güzin Dino’nun Türk romanının doğuşunu konu aldığı çalışması hala önemini ve değerini korumaktadır. Tanzimat döneminde romantizmden realizme doğru bir gidiş olduğunu düşünen Dino Türk romanının ilk başarılı örneği olarak Nâmık Kemâl’in İntibah romanını kabul eder. Kurgusu, kişileri, tematik özellikleri ve üslubu açısından İntibah’ı titiz bir inceleme alır.²

Murat Belge de “Genesis”³ adlı kitabında Kemal Tahir’in Devlet Ana, Tarık Buğra’nın Osman-cık ve Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun andığı Kilit, Anahtar, Kapı, Konak, Çatı gibi romanları doğuş kavramı etrafında inceler. Belge Sepetçioğlu’nun Tuğrul ve Çağrı Bey çağından İstanbul’un alınışına değin gelişen olayları anlattığı nehir romanlarını “*pentaloji*” diye adlandırmaktadır. Anadolu Türk tarihçiliğinin kaynakların çoğunun imha edilmesi sonucunda kaynaksız kaldığı 1402 öncesine ilişkin oluşan bilimsel bilgi eksikliği romanlarla doldurulmaya çalışılmaktadır. Türk tarihçiliğinin bilimsel bilgi ile aydınlatamadığı bu döneme ilişkin bilgi eksikliği ve bilgi boşluğu romancıların imge güçleri ile yazdıkları kurgusal yapıtlar aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır. “Tarih bilim midir yoksa sanat mıdır” polemiki için çok uygun bir örnek sunan bu sorun, bilimle edebiyat arasında karşılaştırmalı incelemelerle çözülebilir mi? Elbette bu soru üzerinde düşünmeye, tartışmaya ve incelenmeye değer bir sorudur. Güncel Türkiye siyasetinde Tarık Buğra’nın kurguladığı Şeyh Edebalı’nın Osman Gazi’ye öğütleri sanki tarihsel bir metinmiş gibi birbirine karşıt görüşteki partizanlarca anılmakta ve kullanılmaktadır. Bu örnek, imgenin ve kurgunun gücünün açık bir kanıtıdır. İlginç olan imge ürünü romanları inceleyen Belge’nin “doğuş” kavramını “köken” kavramıyla eş anlamlı düşünmesidir.

Hilmi Ziya Ülken Tanzimat dönemine “uyaniş devri” gözüyle bakar. Tanzimat sonrası metinlerde sık sık modernizm bebek, çocuk, sabı, yavru, mini mini, tıfl, tufeyl, masum çocuk gibi metaforlarla anlatılır. Cumhuriyet’in ilk 15 yılında da bu tutuma rastlanır. Doğan çocuk korunmalı, tehlikelerden uzak tutulmalı, beslenip büyütülmelidir. Doğuş arketipinin bazen Meryem oğlu İsa, bazen de Phoenix olarak kurgulanmış olması da incelenmeyi beklemektedir.

1 Lord Kinross, **Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çeviren: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2018
 2 Güzin Dino, **Türk Romanının Doğuşu**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008
 3 Murat Belge, **Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

KAYNAKLAR

- Ahmed Emin, İslam'ın Doğuşu, Çeviren: Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976.
2014. Barkan, Ömer Lütfü, Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi, Yeni Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
2009. Belge, Murat, Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni, İletişim Yayınları, İstanbul,
- Caferoğlu, Ahmet, Türk Dili Tarihi, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Dino, Güzin , Türk Romanının Doğuşu, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
2019. Foucault, Michel, Hapisanenin Doğuşu, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul,
- Gibbons, Herbert Adams, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Çeviren: Ragıp Hulusi Özdem, Altınordu Kitaplığı, 2017.
2018. Hesiodos, İşler ve Günler - Tanrıların Doğuşu, Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul,
- İnalçık, Halil, Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş, Hayy Kitap, 2014, s.41-66 ve 109-178.
- İnan, Abdülkadir, Fuad Köprülü-Yusuf Ziya Münakaşaları Üzerine, Türk Kültürü, 1966, Sayı: 47, s. 41-45.
- Köprülü, M. Fuad, Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri, TTK-Belleten, 1. teşrin 1943, Cilt: VII, Sayı:28, s.219-303.
- Köprülü, M. Fuad, Osmanlı'nın Etnik Kökeni, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Köprülü, M. Fuad, Yusuf Ziya Bey'e Cevap-1, Hayat, 23 Nisan 1927, C. 1, Sayı: 21, s. 417-418.
- Kushner, David , Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Çeviren: Ş. Serdar Türet, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979.
- Le Goff, Jacques, Avrupa'nın Doğuşu, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- Lord, Kinross, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Çeviren: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2018.
- M. Şükrü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris'in "Heşt Bihişt" adlı eserine göre (Tenkidi araştırma) Kısım-1, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934.
- Mardin, Şerif , Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
2010. Muhammed, Hamidullah, İslam'ın Doğuşu, Çeviren: Murat Çiftkaya, Beyam Yayınları, İstanbul,
- Nietzsche, Friedriche, Tragedyanın Doğuşu, Çeviren: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- Oba, Ali Engin , Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.
2019. Reichenbach, Hans , Bilimsel Felsefenin Doğuşu, Çeviren: Cemal Yıldırım, Fol Kitap, İstanbul,
- See, Henri , Modern Kapitalizmin Doğuşu, Çeviren: Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000.
- Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Werner, Ernst, Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar, Çeviren: Yılmaz Öner-Orhan Esen, Yordam Kitap, 2014; Sencer Divitçioğlu, Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu, Eren Yayınları, İstanbul, 2008.
1995. Wittke Paul, Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu, Çeviren: Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları,